
eş-Şeyh Âmir Awwâd el-Ğurayri,
al-İmam Cafer as-Sâdık va Ârâuhu al-Fıqhıyah.
(Beirut: Dar al-Kotob al-İlmiyyah, 2005), 328 s.

Evrensel özellikler taşıyan Kur'an ve Sünnet malzemelerini kapsayan naslar, İslam'ın teşekkül devrinden sonraki dönemlerde İslam ulemasınca çok yönlü incelenmiş, bu sayede İslam hukukunun dinamizminin, murûnet ve seyyaliyetinin bir gereği olarak her dönemin problemlerine ışık tutacak çözüm önerileri sunulmuştur. Zamanın değişmesiyle ahkâmın değişebileceği realitesi de dikkate alınarak sınırlı sayıdaki naslarla sınırsız problemlerin çözüme kavuşturulma çabasının somut bir göstergesi neticesinde fıkıh mezheplerinin ortaya çıkışı, farklı kültür ve coğrafyadaki müslümanların mensubu oldukları dinlerini daha rahat yaşama ve yaşatma imkânı bulmalarında belirleyici bir öneme sahip olmuştur. Bu süreçte bir meseleyi hükme bağlama aşamasında metodolojik kurallar ve ilkeler manzumesi tespit edilmiştir ki her doktrin kendine ait özgün yaklaşımlar ortaya koymuştur. Böylece İslam fıkhında müstakil mezhepler teşekkül etmeye başlamıştır. Ana hatlarıyla Sünni, Şii ve Zahirî fıkıh ekolleri daha çok şöhret bulmuş olmasına rağmen müntesipleri dikkate alındığında Sünni mezheplerden *Hanefi*, *Şafii*, *Hanbeli* ve *Maliki* mezhepleri daha çok öne çıkmış, *Şii* dünyada ise fıkıh itibarıyla *Caferiyye* ve *Zeydiyye* mezhepleri etkinlik alanı itibarıyla belirginleşmiştir. Bunların dışında bazı fıkıh ekolleri ise müntesiplerinin yetersizliği nedeniyle sözü edilen mezheplerin dışında ortaya çıkan ancak yaşamayan mezhepler olarak fıkıh tarihinin konusunu teşkil etmişlerdir.

Caferî özel sayısı olarak çıkacak olan bu sayıda, Caferî mezhebinin kurucu *İmam Cafer es-Sadık*'ın fıkhî görüşlerini klasik kaynakların sistematığına bağlı kalarak gündeme alan muasır bir çalışma tanıtılmaya çalışılacaktır. Eserin gündeme alınıp tanıtılma gerekçe-

si, geniş bir hacme sahip olmayan bu eserde *İmam Cafer es-Sadık*'ın fıkhi görüşlerine kısa ve özet olarak ulaşıma imkânının oluşu olarak özetlenebilir.

Yukarıda kaydedilen söz konusu eser üç bölümden meydana gelmektedir. Bir mukaddime yazısıyla başlayan eserin birinci bölümünün (s. 3-124) birinci faslında *İmam Cafer es-Sadık*'ın hayatı, ilmi kişiliği, örnek bir şahsiyet oluşu ve hocalarına dair bilgiler verilerek müstakil bir mezhebin kurucusu hakkında genel bir tanım yapılmaktadır. İkinci faslında *İmam Cafer*'in yaşadığı döneme kadar İslam fıkının ahkâmının kaynakları üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede Hz. Peygamber döneminde ahkâmın kaynakları, sahabe döneminde ahkâmın kaynakları, tabiin döneminde ahkâmın kaynakları ve nihayet *İmam Cafer es-Sadık* döneminde ahkâmın kaynaklarından özet olarak söz edilmektedir.

Birinci bahiste fukahânın cumhurunun üzerinde ittifak ettiği İslam hukukunun kaynaklarına dair bir başlık açılmaktadır. Bu başlık altında İslam hukukunun birincil kaynağı Kitap/Kur'an'dan söz edilmektedir. İslam hukuk metodolojisinde Kur'an'ın birincil ve asli kaynağı teşkil ettiği, namazda tesbih, köpeklerin avlanması, yırtıcı kuşlar ve vahşi hayvanların öldürülmesi konularıyla örneklenilerek anlatılmaktadır.

İslam hukukunun ikinci kaynağı olarak sünnete yer verilmekte ve konu üç örnekle anlaşılır kılınmaya çalışılmaktadır. Konuyu örneklendirme sadedinde İslam hukukunda ziraai ortaklık olarak bilinen *müzaraanın* hükmü; bağ ve bahçeyi, mahsulün bir kısmı karşılığında bir şahsa vererek bakımını talep etmek şeklinde fıkhîta ifadesini bulan *müsâkaatın* hükmü konularına yer verilmektedir.

Yine İslam hukukunun üçüncü kaynağı olarak *icmaa* anlatılmakta, konu Cuma günü kıraatin açıktan okunmasının hükmü ile örneklendirilmektedir. İslam hukukunun dördüncü kaynağı bağlamında *kıyas* incelenmekte, köpek ve domuz kılının hükmü, teyemmümde ellerin mesh miktarı ve Haşim oğullarına sadaka vermenin hükmü örnekleriyle konu temellendirilmektedir.

İkinci bahiste ise fıkıh âlimlerinin üzerinde ittifak etmediği, fikir ayrılıkları yaşadıkları İslam hukukunun tali/ikinci derecede önemi haiz kaynakları konusuna bakış yapılmaktadır. Bu bağlamda hayvanlarda *selem* örneği ile *istihsan* konusu kaydedilmektedir. Keza bir grup insanın bir tek kişiyi öldürdüğü durumda gruptakilerin hepsinin öldürülüp öldürülmemesinin hükmü örneğinden hareketle *mesalih-i mürsele* İslam hukuk metodolojisinin tali delillerinden biri olarak izah edilmektedir. İslam'ın temel ibadetlerinden birini teşkil eden orucu başlama ve bitirme zamanını belirleme anlamına gelen Ramazan hilalinin görüldüğüne dair bir kişinin şahitliği bağlamında kötülöklere giden yolların kapatılması anlamında kullanılan *sedd-i zera'i* konusu gündem yapılmaktadır. Abdestte kanın akan kan şeklinde herhangi bir müdahale edilmeksizin kendiliğinden vücudun herhangi bir yerinden çıkmasının eseri örnekleminde *sahabi kavline* tali deliller arasında yer verilmektedir. Eserde, İslam fıkıh usulündeki tali delillerden *istishab, örf, şeru men kablena* gibi konu ve kavramlara bu kapsamda yer verilmediği görölmektedir. Bu hususun eser açısından bir eksiklik olarak telakki edilip edilmeyeceği merak konusu olabilir. Bu mesele konuyla ilgili *İmam Cafer es-Sadık*'ın bir görüşü bulunmadığı şeklinde de izah edilebilir. Şayet bu konuda İmam cafer'in bir görüşü olduğu halde eserde buna yer verilmemişse, bu durum eser açısından bir nakısa olarak değerlendirilebilir.

İmam Cafer'e göre İslam hukuk usulünde *turuku'l-istinbât/hüküm çıkarma yöntemlerinin* birinci başlığı altında *hâss* kavramı üç ayrı kategoride incelenmektedir. Bunlardan ilki *emir* kavramıdır. *Emir* kavramı, talakta/boşanmada şahitlik örneğiyle İslam hukuk metodolojisinde hüküm çıkarma metotlarının bir konusu olarak zikredilmektedir. Diğeri, *nehiy* kavramıdır ki burada bayram günlerinde oruç adamanın/nezretmenin hükmü örneği özelinde konu gündeme alınmaktadır. Bir diğeri de *mutlak* kavramıdır. *Mutlak* kavramı, fıkıh mezheplerinin yaklaşımlarına göre yatsı ve sabah namazlarında *kunut* dualarının okunması hususu ile örneklendirilmektedir. Yine *turuku'l-istinbât* metotlarının ikinci başlığı altında *âmm* ve *tahsis*, kavramları, kâsırın/kısıtlı ve vesayet altındaki kişinin ma-

İnada zekâtın hükmü ve tomurcuk ve meyve olduğunda sabinin/çocuğun malının zekâtının hükmü örnekleriyle izah edilmektedir. Aynı başlık altında *mefhumu muhalif* kavramına dikkat çekilmekte ve nikâh akdinin sıhhati için velinin şart olması konusu özelinde kavram açıklanmaktadır.

Eserin ikinci bölümü (s. 125-206), ibadetler ve benzeri konulara ilişkin bazı hükümleri ihtiva etmektedir. Söz konusu bölümde altı alt başlık bulunmaktadır. Birinci başlık temizlikle ilgili bazı hükümlere ilişkindir ve beş maddede mütalaa edilmektedir. Birinci madde, *necaset* olarak tanımlanan maddi kirliliklerden/pisliklerden, ikinci madde abdestle ilgili bazı hükümlerden, üçüncü madde abdesti bozan bazı hükümlerden, dördüncü madde teyemmümden ve nihayet beşinci madde kadınlara ait özel hallerden olan *hayız* konusunu açıklamaktadır. Namaz ahkâmına dair bazı konulardan bahsedilen ikinci başlık altında dokuz maddeden söz edilmektedir. Birincisi ezan, ikincisi namazın vakitleri, üçüncüsü namaz fiillerinden bazıları, dördüncüsü sehiv secdesi, beşincisi cemaatle namaz, altıncısı cuma namazı, yedincisi vitr namazı, sekizincisi misafir/yolculukta namaz, dokuzuncusu cenaze namazı ile ilgili konularından bahsetmektedir. Üçüncü başlıkta zekât ile ilgili bazı hükümlere yer verilmektedir. Dördüncü başlıkta oruç ahkâmına dair bazı hükümlerden söz edilir ki bu da dört maddede özetlenmektedir. Birincisi, ramazan ayının tespiti, ikincisi orucun bozan bazı meseleler, üçüncüsü kasten orucu bozmanın ve ölen kimsenin orucunun kazasına dair ahkâm, dördüncüsü adak/nezir orucunun ahkâmı olmak üzere konu farklı zaviyelerden ele alınmaktadır. Beşinci başlıkta hac ahkâmına dair bazı meseleler gündeme alınmaktadır. Altıncı başlıkta da ibadetlerle ilgili problemlerin giderilmesi hususu dört maddede özetlenmektedir. İlki, kurban, *akika* ve avlanma ahkâmı, ikincisi *etime* ve *eşribe* olarak fıkhîta ifadesini bulan yemesi ve içmesi helal olan gıdalara ilişkin ahkâm, üçüncüsü yemin ve adak ahkâmı, dördüncüsü keza fıkhî terminolojisinde libas ve ziynet olarak tanımlanan giyinme ve süslenme ahkâmına yer verilmektedir.

Üçüncü bölüm (s. 209-270), muamelât ve cinayet konularını muhtevidir ve üç ana başlık altında konumlandırılmaktadır. Birinci başlıkta İslam hukukunun mali hükümlerine üç madde dâhilinde yer verilmektedir. İlk olarak alış-verişe ilişkin hükümlere, akabinde icare/kira, müzâraa ve musâkâta dair hükümlere sonra da hibe ve vakıf konuları incelenmektedir. İkinci başlıkta nikah, talak ve iddete dair hükümlerden dört madde kapsamında söz edilmektedir. Birinci maddede, nikah ile ilgili bazı ahkâmıdan, ikinci maddede talak ve hul'/kocaya verilecek bir bedel mukabilinde evliliğe son vermek, üçüncü maddede iddet/boşanmanın gerçekleşebilmesi için kadına tanınan süre ile alakalı hükümler, dördüncü maddede ise zihâr/erkeğin karısını annesi, kız kardeşi veya süt kız kardeşi gibi kendisine nikahı ebediyen haram olan birinin bakılması caiz olmayan azalarına benzetmek suretiyle kendisine haram kılması, i'lâ/kocanın nikahlısı olan kanınla cinsi münasebette bulunmama-yaçığına dair yemin etmesi ve liân/karısına zina isnadında bulunup da dört şahit getiremeyenlere dair lanetleşme içeren bir uygulama konuları özetle söz konusu edilmektedir. Üçüncü başlıkta İslam ceza ve yargılama hukukuna dair kavramlardan olan hadler, cinayetler ve kaza/yargılamanın anlam alanlarına temas edilmektedir. Bu kapsamda konu üç ayrı maddede hülâsa edilmektedir. İlki, hadler ve bâğiler/isyankârlar, ikincisi cinayetler ve diyetler/İslam hukukunda öngörülen para cezaları ve yönetimde üye ve organların tespit ve tayininde hükümetin takdiri, üçüncüsü de kazâ/yargılama usulleri ve miras konularına dair hükümlere vurgu yapılmaktadır.

Eser, genel değerlendirmeyi esas alan kısa bir sonuçla (s. 271) nihayetlendirilmektedir. Sonuç kısmından sonra alfabetik tertibe göre *terâcimü'l-a'lâm* başlığı altında eserde adı geçen önemli şahsiyetler/alimler (s. 272-296) kısaca tanıtılmaktadır. Kaynakça (s. 297-322), Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere Tefsir ve Tefsir ilimleri, Hadis ve Hadis ilimleri, Fıkıh, İslam Fıkıh Usulü ve İslam Hukuk Tarihi gibi Temel İslam Bilimlerine ait eserlerden oluşmaktadır. Bununla birlikte Tarih, Ensab, Tabakât, Ricâl, Dil ve Edebiyata dair eserlerin yanında diğer alanlara ait muhtelif eserler ve akademik

makaleler, eserin son kısmında müellifleriyle birlikte ilmi usullere uygun olarak verilmiştir. Muhteviyat fihristi denilen içindekiler (1-5 s.) eserin en sonunda yer almaktadır.

Kaynaklar açısından bakıldığında eserde geniş bir bibliyografyanın olduğu dikkati çekmektedir. Mezhep görüşlerinin özellikle Sünni mezhepler itibarıyla ilgili mezhebin temel kaynaklarından verildiği müşahede edilmektedir. İmam Cafer'in fıkhî görüşlerinin ise hicri 840/miladi 1437 yılında vefat eden Zeydiyye mezhebi alimlerinden *el-İmam Mehdî Lidînillah Ahmed b. Yahyâ b. el-Murtazâ'nın "el-Bahru'z-Zehhâri'l-Câmi' li Mezâhibi Ulemâ'il-Emsâr"* isimli eserden ağırlıklı olarak alıntılındığı görülmektedir.

Eserde, konular özet bilgiler halinde sunulmuş ve olabildiğince maddeleştirilerek sistematik bir görünüm kazandırılmaya çalışılmıştır. Konulara ilişkin ön bilgisi olmayanların bu eserden rahatlıkla istifade edebileceklerini ifade etmeye imkân yoktur.

Eser, bilimsel metotların kullanılması noktasında vasat bir düzeydedir. Dili anlaşılabilir, sade ve kısa cümlelerden oluşmaktadır. İmam Cafer'in görüşlerini bir arada bulundurması bakımından istifadeye açık bir eser olarak değerlendirilebilir.

Veyseî NARGÜL

(Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniv. İlahiyat Fak.)

